

1080019732

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ
Episcopi Leonensis

FONDO EMETERIO
VALVERDE Y TELLEZ

Utrum lingua latina utilis vel necessaria sit mexicanis scientiis et litteris operam dantibus, quaque methodo tyronibus sit tradenda.

DISSERTATIO.

Otium sine litteris mors est et
hominis vivi sepultura.

Sen. ep. 28.

I.

Quum scientiae naturales unanimiter, anatome praesertim, physiologia et zoologia, maturiusque hominis cum physici tum intellectualis et moralis examen alte clamaverint, evidenterque demonstraverint unam eamdemque cunctorum hominum esse naturam originemque; ecce, quae in nationum divisione, quae late super orbis superficiem errant vel manent, illustrantur vel torpescunt, crescunt vel corruunt, tanta morum varietas et discrepantia appareat, ut una silvestris, alia barbara, haec demum culta appelletur? Non alia certe hujus differentiae ratio assignari potest, quum eadem sint omnium hominum facultates viresque, nisi scientiae, litterae humaniores liberalesque artes quas quidam sane populi omni studio excolunt, alii vero tanquam bruta animantia incultu et socordia negligunt. Et hic juvat illud Senecae, quod tanquam dissertationis epigraphen assumpsimus, repetere: *Otium sine litteris mors est, et hominis vivi sepultura.*

BIBLIOTECA DE HUMANIDAD
Capilla Alfonsina
Biblioteca Universitaria

005944

42959

Praeclarum culturae specimen nobis praebet Graecia antiqua, quae licet angustis circumscripta limitibus, immensisque orientalibus regnis comparata vix percipi quiret, illa tamen universa omni doctrinae disciplina et sapientiae laude longe antecelluit.

Post Graeciam Roma, quae gloriae fastigium non quidem armis solum attigit, sed legibus sapientissimis, disertissimisque scriptis ingenio elaboratis omnique sapientia refertis, quae nobis summi ejus viri sive prosa sive versu transmisere.

Sed hominem, quacumque demum in terrae plaga extet, eadem essentiali ingenii vi pollere nemo inficias iverit. Hinc nulla gens, nullus populus a scientiae et litterarum cultu natura excluditur; scientia enim et litterae patrimonium commune reputatur. Attamen ut unius nationis doctrinae inventaque caeterarum gentium commune fiant beneficium, aliquo vehiculo opus est, quod aliud esse non potest nisi lingua aliqua; quam certe neque latinam, neque graecam, neque gallicam, neque aliam quamcumque exclusive esse oportere contendimus. Quocumque enim idiomate explicari queunt hominum cogitationes; licet novae et sublimes.

Siquidem si factum attendere velimus, certiores fiemus modum primo invaluisse, postquam romani omnes fere Europae provincias partemque Asiae imperio tenuissent, ut eorum lingua, nempe Latii, in toto romano imperio adhiberi, omniaque civilia negotia eadem confici coepta sint. Clarissimi ergo viri qui aliqua doctrina in illo imperio florerent, inventaque sua aliis patefacere scripto autumarent, latine scribebant. Qui usus non cessavit quidem nec post ruinam imperii romani, et consequentem linguæ latinae corruptionem, introductionemque diversorum aliorum idiomatum quae passim in Europa meridionali vulgo adhibentur. Et hoc ad finem usque saeculi decimi octavi anterioris obtinuit; unde merito lingua latina tamquam universalis sapientum habebatur; ita ut quisque sola illius et propriae vernaculae cognitione scientiae litterarumque thesauros patefactos haberet.

Verum sub finem superioris et initium hujus saeculi commotio politica quae in Gallia orta est, omniaque pene Europae regna subvertere visa, gallicam linguam una cum armis longe la-

teque diffudit; unde novus in Europa mos gallice scribendi, postposita veteri latini sermonis consuetudine. Sed gallica lingua inops per se, vocum naribus exculcatrix, et saepe auribus ingratia ditissimam et harmonicam Latii linguam fuit supplendo impar. Adde exterarum nationum sapientum susceptibilitate factum esse ut quisque ad proprium vernaculum idioma appellaret ita, ut germanus germanice, anglice anglus, italicus italice, hispanus hispane cogitamenta dictare, typisque tradere inceperit. Ex quo Babel in Rempublicam litterariam fato nescio quo inducta. Novimus quam arduum sit ei qui profundius perscrutari velit abdita scientiarum secreta a recentioribus eruditis scripto consignata, quinque vel sex idiomata europaea, magno temporis et laboris jactura, dura necessitate ediscere. Nonne multo commodius erat latina uti lingua tamquam universalis doctorum? Negari quidem non potest; attamen ea est vis usus qui in contrarium invaluit, ut ariolari plane videretur, qui pristinam latinae linguae consuetudinem diversarum regionum sapientibus renovandam propinaret.

Ex superius allatis inferre posses, nullam nunc temporis utilitatem, vel saltem necessitatem pro mexicanis praeseferre studium linguae mortuae, quae cum jamdiu cum honore sepulta sit, praecipua enim latinorum scriptorum opera in vernaculars linguas translata habemus, extorris a Reipublicae collegiis mitterenda est.

Pluribus equidem non egeo ad demostrandum quam utilis sit, et etiam necessaria adolescentibus mexicanis, qui aliquod litterarum curriculum percurrere velint, linguae latinae cognitio.

II.

El primo quidem utilem dico. Nam indubius extat thesaurus cum philosophiae, tum eloquentiae et amoeniorum litterarum, quem nobis praeclarissimi viri latine tradiderunt, uti Cicero qui multis in generibus, praesertim in oratoria oratione et philosophia excelluit; inter historicos Julius Caesar, C. Sallustius,

Cornelius Nepos, Titus Livius, Vellejus Paterculus, Quintus Curtius, Cornelius Tacitus; inter rhetores Quintilianus; inter historicos naturales Plinius Secundus major; inter philosophos Lucius Annaeus Seneca; complures inter poetas, uti P. Virgilius Maro qui facile ab omnibus latinae poeseos princeps appellatur; Quintus Horatius Flaccus, qui ingeniose, splendide et luculentiter lyrica scripsit carmina; inter dramaticos Terentius, tersissimae latinitatis auctor, et Plautus, ambo comici; inter tragicos Seneca, cordubensis, L. Annaei Senecae filius. Hic artem tragicam ignorat quidem, ampullata sunt ejus carmina, latinitas vero non ignobilis. P. Ovidius Naso, amoenus vates, copiosus et illaborata facilitate gratus. Et post eos Catullus, Tibullus, Propertius, Phaedrus in quo natus quidam latini sermonis lepos elucet, aureo Augusti saeculo dignus; Martialis celebris epigrammatum scriptor. Inter Patres Ecclesiae D. Hieronymus, Tullii stylum egregie imitatus, praesertim in suis epistolis, et Lactantius qui Cicero christianus appellari solet, adeo nitida et eleganti latinitate utitur. Demum sexcenti alii, cum antiqui, tum recentes, qui licet non omnes ad bona latinitatis saecula pertineant, tamen propter puritatem locutionis et uberem eloquentiam praestantioribus latinis scriptoribus non inferiores videntur.

Hos omnes hic enumerare supervacaneum, quamvis aliquos absque menda praetermitti non posse existumem. Tales sunt Politianus et Sannazarius inter recentes vates, qui eclogas Virgilii et Tibulli elegias imitati egregie videntur; talis est celebris Martini nuper Medicinae professor in Regio Taurinensi Athenaeo, qui suo eloquenti tractatu de Hygiene novi Celsi cognomen assequutus est; talis Famianus Strada qui bellum flandricum eleganter descripsit, P. Maffei ejus historia de Indis Commentariis Julii Caesaris proxima extat; Stephanus Morcelli quem Martialem dices vel C. Julium Obsequentem propter nitidissimam suarum inscriptionum latinitatem; ex gallis P. Juvencius, auctor Artis poeticae et aliorum opusculorum; Cardinalis Polignac qui musam latinam perbelle meditatus est in suo Antilucretio;

mexicanis Didacus Joseph Abad qui venustum de Deo, Deoque Homine poema edidit, et P. Alegria, cuius quamvis opera non noverim, attamen tanquam optimus latinus scriptor mihi fama traditur. Huic enumerationi finem imponam illustrem professorem eloquentiae latinae in praefato Taurinensi Athenaeo commemorans, nuperrime, temporibus meis, docentem, Boucheron nomine, patria Sabaudum, quo audiendo, Ciceronem ipsum tibi audire videbaris.

Nunc vero rem levius perpendenti patebit incassum hos omnes praeclarissimos viros summo ingenio et ornate dicendi arte praeditos laboravisse; ni sit qui opera illorum ne primoribus quidem labiis libare intentet. Nec valet asserere satis superque esse si quis versiones eorum operum in linguam vernacula perlegat. Etenim versiones, licet ab eruditissimis viris peractae, non tamen semper ad originale exactae, plerumque aliud omnino auctor intenderat, referunt. Uberiorem igitur fructum in literario campo excerptes, si aquam qua irrigatur, ad caput fontis potius, quam si ad extremum rivuli haurias.

Equidem vernaculis versionibus hucusque satisfieri non sunt visi eruditi sapientesque viri omnium cultarum nationum, Italiae, Hispaniae, Germaniae, Galliae, Angliae, Lusitaniae, Dalmatiae, Poloniae, Hungariae, caeterorumque ex iis oriundorum populorum (inter quos et mexicanos quidem adscribi oportet) (1): qui omnes indiscriminatim pleno ore magnam linguae

(1) Cualquiera que haya visitado la Escuela Nacional Preparatoria de Méjico, á la que tengo la honra de pertenecer como profesor de Italiano, y las demás escuelas de Bellas Artes, de Minería, de Agricultura, de Comercio, de Jurisprudencia, de Medicina, que con justa razon puede competir con las primeras de Europa y el Conservatorio de Música; quienquiera haya asistido á las lecciones orales, que dan al público todos los domingos en las aulas de dicha Escuela Preparatoria, de Física el profesor de Matemáticas D. Manuel Contreras, de Zoológia nuestro respetable director D. Gabino Barreda, de Química el ilustrado profesor D. Leopoldo Rio de la Loza ya célebre en las Universidades de Europa por su descubrimiento del *ácido lozídico*, sin mas deseo ni ventaja que el de difundir y despertar entre sus conciudadanos el amor á la ciencia, no podrá sino formarse una idea favorable de la civilización y adelantos del pueblo mejicano.

latinae utilitatem et agnoscunt et fatentur; dum omnes plus vel minus in suis scholis et collegiis, quae ad studia ad majores scientias praeparatoria instituta sunt, formosam Latii linguam tyrones suos edoceri volunt. Norunt enim experimento proprio, quam copiosam materiem in omni eloquentiae genere scriptores latini suppeditent, quae ad ingenium acuendum, ditandum, nobilitandum inservit; quantum sive leporis, sive gratiae, sive gravitatis, sive venustatis et concinnitatis eorum dicendi formae praeseferant, ita ut vel aliud agens eorum studiosus vel sibi stilum pedetentim efformet vel expoliat non solum ad scribendum latine, sed etiam vernacula sua lingua. Ex quo non mediocri voluptate in se ipso experietur quod Tullius de se asserit, lib. 2 de Oratore, nempe: "Ut cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob caussam ambulem, fieri natura tamen (solet), ut colorer; sic cum istos libros ad Misenum (nam Romae vix licet) studio sius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colo rari."

Unde merito Seneca, ep. 64, antiquitatis scriptores tanquam parentes colebat, asserens: "Quam venerationem parentibus meis debeo, eamdem illis praceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt." Notatu quoque dignum est quod hac de re addit Quintilianus, lib. 12, cap. 11: "Tot nos praceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut possit videri nulla sorte nascendi aetas felicior, quam nostra, cui docendae priores elaboraverunt." Quae quidem nostrae multo magis quam Quintiliani aetati consona esse patet.

Novi nonnullos hac nostra aetate sciolos potius quam scitos, et quosdam alios, viros ceteroquin scientia et eruditione praestantes, sed falsa veri apparentia turpiter hallucinatos, matrem hanc linguam velut inutilem aut superfluam publicis scholis extrudere attentavisse. Attamen eos meminisse velim verba gravitate plena, quae acerrimus Reipublicae Cisalpinae tribunus, Hugo Foscolus, vir latinae, graecae et italicae linguae peritis simus, in comitiis Lugduni in Gallia coactis Napoleoni I, tunc Gallicae Reipublicae Consuli, eorumdemque comitiorum praesi-

di audacter dirigere non dubitavit: "Nunquam tot saerilegia perpetrarunt, nunquam tantum auri et humani sanguinis de glutivere druidae omnium aetatum et religionum; quot scele ribus sitibundam animam foedaverunt ministri illi, magistratus cupidique proconsules quos ad nos misisti." et alio in loco: "Etiam linguam Latii, unicum nobis veteris Romae haere ditatem relictam, nobis eripere praetendunt barbari illi". (1)

Interea admonitos vellem studiosos vernacula lingua scribere intendentes non serviliter quidem, sed prudenti oeconomia latinos scriptores sibi imitandos proponere oportere, ne id ipsis, ac primis italicae vel hispanae linguae scriptoribus, contingat; nempe ut illorum scripta licet selecta et pura locutione exarata, nimia tamen periodorum protractione, verbo principali ad earum calcem Latii more rejecto, et intemperanti hyperbaton usu, quae idioma italicum et hispanum propter defectum declinationis vix ferre valent, duriora quandoque facta sint et confragosa, saepe obscura, et ut plurimum fastidiosa. Quod periculum facile praecaveris, si latinorum studio hispanorum etiam classorum lecturam affingere non praetermittas.

Aliud beneficium, et quidem non leve recentiorum linguarum, et praesertim hispanae cultoribus eveniet, si ad convertenda, ut par est, in vernaculam linguam bona latinitatis scripta animum viresque intenderint; quamvis ipsi latine scribere non praesumant. "Hoc versiouis exercitium," ut optime observat italus philologus, (2)" non tantum ad servandum exquisitum sanae lit

(1) Ugo Foscolo, Oraz. a Bonaparte pel Congresso di Lione.—Non tanti forse sacrilegi tentarono, non tanto oro ed umano sangue i druidi di tutte le età e di tutte le religioni impiamente beveano....., di quante scelleraggini compiacquero la sitibonda loro anima i tuoi ministri, i pallidi magistrati, i ladri proconsoli da te inviatici. Ed altrove: Anche la lingua del Lazio, unica eredità lasciataci dall' antica Roma, vogliono toglierci questi barbari.

(2) Napione, Dell' uso e dei pregi della lingua italiana, lib. 3, cap. 1 § 8. A conservare il gusto della sana letteratura, ed a sostenerne ad un tempo lo studio giovevole della pura latinità, v'ha pure un altro spediente; il quale mentre mantiene in vita l' affezione, la stima, lo studio delle lingue

teraturae judicium, et ad sustentandum utilissimum purae latinitatis studium, verum etiam ad roboranda, ditanda venustioraque reddenda recentiora idiomata mirabiliter juvat. Homines superficie tenus litteris imbuti, prosequitur ipse, qui que cum praeclaras archetyporum dotes, tum diversitatem idiomatum ignorant, traductores non litteratos, sed litteratores ducunt. Sed sane aliter doctus ingeniosusque comes Magalotti opinatur, qui ad Filicajam scribens ferme ei quaesitum proponit: "Utrum scilicet potius videatur bene componere de proprio, quam bene de alieno vertere." Quod idem confirmat ex criticis gallis sagax liberalisque *Remond de S. Mard* (1), cuius haec ferme sunt verba, nempe, cum agatur de exquisitis litteraturae operibus, tantudem non solum ingenii pollere oportere traductorem, quanto auctorem, sed etiam speciali dono hujus cogitata divinandi. Quod certe summam difficultatem facessit, praesertim cum is qui vertit ab auctoris aetate valde distet. Unde alias eruditus philologus, Bettinelli, (2) exposita varietate in-

antiche, giova mirabilmente ad invigorire ed a rendere più doviziösi e più belli i linguaggi moderni, e questo è il tradurre a dovere i classici. Gli spiriti superficiali e coloro che non conoscono nè le bellezze degli originali, nè la diversità degl' idiomi, riguardano i traduttori come letterati di second' ordine. Non così pensava il dotto ed ingegnoso conte Magalotti, il quale scrivendo al Filicaja, per poco non gli propose il quesito: Qual sia maggior pregio, o il compor bene del proprio: o il tradur bene di quello d'altri.

(1) Oeuvres de M. Remond de S. Mard, T. III, Lettres philosophiques.

(2) Bettinelli, Opere, T. VIII.—Un Proteo esser dovrebbe il traduttore per trasformarsi in mille guise dietro l'autore, originale nello stile, nel pensare, ma sopra tutto nel prenderne l'anima tutta che l'avviva e l'inspira, ond' essere lui stesso per ben farlo parlare in altra lingua. Or chi presumerà di aver l'anima di un Omero o di un Virgilio? Quanto più si sarà studiato di copiar l'esemplare parola a parola, linea a linea, allora appunto sfugge il suo spirito, il valor suo. Deesi per altro riportar nella copia il proprio dell'espressione, il fino della sintassi. E con tutte queste fatiche le traduzioni saranno sempre poco più che il rovescio di un arazzo o di un ricamo, la stampa di un quadro, una luce riflessa, un'ombra ed un velo attraverso cui vediamo l'autore sempre di color languido, sempre annuvolato, sempre minore di lui. Onde, più decisivamente del Magalotti asserisce, più facile è il compor bene, che il tradurre, il lavorar del suo e sul suo con libertà, la qual vien negata da altri dipendendo.

genii et cognitionum in traductore requisita, et summa difficultatum quae rectae traductioni opponitur, terminanter concludit, *facilius esse bene componere, quam vertere*, et opus elaborare de proprio ea cum libertate illi denegata qui ab alio pendet.

Versio tamen, ut recte accurateque fiat ab eo tantum intentari debet qui utramque linguam perfecte calleat, suam videlicet et auctoris. Insuper regulam a Cicerone traditam sequi conetur, qua cum servilem subjectionem textui, tum intemperantem libertatem vitet, ita ut vim sententiae potius quam numerum verborum transferat. Nam oratorum princeps loquens de versione a se facta a graeco orationis Demosthenis ejusque adversarii sic peritissime ait: "Converti ex atticis..... nec converti ut interpres, sed ut orator; sententiis iisdem et earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omne verborum vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere." (1) Quod praecise admodum et concinne exprimit D. Hieronymus, epistola ad Pammachium, de alia versione loquens hisce verbis: "Quasi si captivos sensus in suam linguam victoris jure transposuit."

At si Napio citatus italos hortatur ad tentandas novas latinorum versiones, qui nihilominus omnes jam latinos classicos rite italicice translatos habent, dicens plura inveniri loca in quibus dormitat, vel contra quae offendit translator, licet eruditissimus quisque, falsam interdum sententiae interpretationem tribuens; et ideo non tenuem esse laudem secundi vel tertii interpretis, qui pristinum auctorem ad accuratiorem concinnioresque lectionem vernacula sua lingua reducat; et hoc etiamsi errores vel indiserta oratio superioris tanquam faces ipsi adjumento sint cum ad ipsos met vitandos, tum ad ornatiorem sufficientem sermonem: quanto majori alacritate id ego non faciam loquendo cum iis qui hispana tanquam patria utuntur lingua, inter quos et mexicanii; praesertim cum perpaucæ, ut omnibus notum est, latinorum

(1) Cic. de opt. gen. orat. n. 14.

classicorum hispanae adsint versiones? Quam latus undique campus, nec non uberrimae colligendae messi commodissimus mexicano exhibetur!

Et quoniam primum quidem mihi *coram data copia fandi* hac in civitate, quae merito totius Reipublicae caput est, liceat etiam animum excitare Accademicorum mexicanorum, eorum, inquam, qui Latii linguam norunt, eaque oblectantur; ut communi concensu et opera novas latinorum classicorum versiones hispane exaratas intentare audeant, collatisque inter se et ad trutinam revocatis individualibus laboribus, collectionem illam publici litteratorum juris facere non pertimescant. Quod si in tenuitate mea aliquid me valere praecipue illi viri existumaverint, exiguum quidem meum granum arenae communis aedificio impone non dedignabor. Hoc sane opus dignissimum esset Accademiae mexicanae quae nuper anno elapso solemniter inaugurari conspeximus.

III.

At ne longius, quam par sit, mea praeterlabatur oratio, lubenter consilio Venusini assentiar, dum ait: (1)

“sapienter idem
“Contra hæc vento nimium secundo
“Turgida vela.”

Ipsam ergo contrahere conabor gressum faciens ad aliam dissertationis partem, nempe ad linguae latinae necessitatem pro mexicanis qui quoquo modo litteris incumbere velint vel debeant. Quam quidem secundam brevioribus quam primam conficiam.

Historici et philologi conveniunt sermonem latinum provincias invasisse quas ferrum romanum subegerat. Sed post ruinam imperii romani et postremi ejus imperatoris in Occidente, Romuli Augustuli, tales barbarorum septentrionalium irruptiones in partes Europæ meridionales factæ sunt, et tales exinde confi-

(1) Horat. lib. II, od. 10 ad Licinium Murenam.

ctus, caedes, clades, donec barbaris pedem domumque figentibus in mitioribus et uberioribus meridiei plagiis, nova regna, novi populi super ruinas imperii exorirentur. Unde saecula tenebrarum, medium oevum appellatum, et ex necessaria victorum cum viuis collisione et admixtione, rerumque publicarum immutatione novum idioma, agreste quidem et barbarum coaluit, quod romanum rusticum (*vulgo romance*) vocabatur, mutatis aliquantulum latinis desinentiis, introductisque articulis, qui recta à pronomine *ille, illa, illud*, etc. derivantur.

Constat etiam ex historia (1) vastissimum Karoli Magni imperium saeculo VIII ratione linguarum bipartitum esse ita ut teutonicum seu germanum idioma usuveniret in parte boreali, in australi autem, prout in Italia, Gallia, et peninsula Iberica romanum rusticum invaluerit. Inde subdivisione imperii Karoli paulatim novas inflexiones et mutationes accipiens rusticum romanum et ipsum subdivisum est in plures novas dialectos, prout italicam, provincialem, catalanam, hispanam, lusitanam, et alias hujusmodi, quarum aliquae propter expolitionem pedetentim inductam, et elegantiam scriptorum linguae dignitate donatae, inter quas hispana et italica excelluerent.

Evidens est igitur recentem linguam hispanam sive castellanam, ut plerique communiter vocant, latinum sermonem tanquam basim agnoscere, et licet in ea reperiatur quoque elementum gothicum, arabicum, celtiberum, graecum, quatuor tamen ejus quintae partes ad minus soli linguae latinae acceptae referri debent. Immo mirum admodum est hispanam terminaciones latinas tenacius servasse ipsa italica lingua. Haec illi constabunt, qui prima hispani dictionarii limina salutaverit.

Hisce positis sic argumentor: Impossible est ut mexicanii (idem intelligitur de quibuscumque hispana utentibus lingua) litteris quidem vel scientiis dediti, quamcumque demum conditio nem in societate civili sortiantur, qui passim vel scribere, vel discutere, vel publice perorare hispane adstringuntur, id recte,

(1) Cesare Cantù, Storia Univ., Ep. 11, capo 28.